

MARTIN ŠRAJER / 21. 6. 2021

Ukřižovaná

Během prvních dvou desetiletí dvacátého století došlo k industrializaci československé filmové výroby a z kinematografie se stalo perspektivní odvětví se svébytným společenským statutem. Profesionalizace filmové výroby na našem území mimo jiné navýšila množství adaptací klasických literárních předloh, jimiž první filmové společnosti zvyšovaly atraktivitu a prestiž své nabídky.

Jen v roce 1921 se filmového zpracování dočkala díla George Bernarda Shawa (*Román boxera*), Karolíny Světlé (*Kříž u potoka*), Boženy Němcové (*Babička*) nebo Karla Hynka Máchy (*Cikáni*). Ve stejném roce bylo zfilmováno také romaneto Jakuba Arbesa *Ukřižovaná*. Složitě komponovanou povídku, původně vydávanou na pokračování v časopise *Lumír*, zadaptoval ruský emigrant Boris Orlický.

Arbesovu předlohu natočil se svým hereckým štábem pro společnost A-B, která se ve dvacátých letech mohla pyšnit nově zřízenými ateliéry na Královských Vinohradech. Ruské herce doplnil mj. Karel Lamač v roli dělostřeleckého důstojníka Karla Vyšína.

Vyšín se během nasazení v Polsku zamiluje do Ruth (Nataša Cyganková), dcery tamějšího židovského krčmáře (Alexandr Šuvalov). Když Ruth s Karlem otěhotní, otec ji kvůli nemanželskému dítěti vyžene z domu. Po půl roce se žena vrací do vsi. Tam ale propuká pogrom. Krčmář je rozvášněným davem zabit, jeho dům vesničané vyrabují a Ruth v jedné z nejdrastičtějších scén české němé kinematografie ukřižují na dvorku.

Mladá matka sice brutální akt přežije, ale s celoživotními psychickými následky. Zachráněn je také její syn Jan (kterého rovněž hraje Lamač), k němuž je ve druhé části rozmáchlého tragického příběhu přesměrována pozornost. Matčino ukřižování Jana nicméně pronásleduje po zbytek života a brání mu najít klid po boku ženy, která se také jmenuje Ruth (a také ji hraje Cyganková).

Celý film je rámován jako vyprávění samotného Jakuba Arbese, který se v úvodní scéně, vypomáhající si jednoduchým „mélièsovským“ trikem, zjevuje mladé čtenáře knihy. Osudy fikčních postav, do nichž zasáhne povstání v Polsku, revoluční rok 1848 i prusko-rakouská válka, popisuje jako vzpomínky na skutečné události.

Některé epizody objasňující minulé dění jsou následně prezentovány formou flashbacků, čímž dochází ke zmnožení počtu vypravěčů. Podobně lineární tok vyprávění narušují lyrické přírodní vsuvky nebo děsivé vize s motivem kříže, zpřítomňující mentální stavy postav a motivující jejich jednání. V dětství se traumatizovanému Janovi zjevuje ukřižovaná Ruth, v dospělosti pak matčina bolestí sevřená tvář.

Vedle své struktury a systematického zapojování křesťanských symbolů *Ukřižovaná* zaujme poněkud problematickým vykreslením postavy židovského krčmáře. Přestože se muž ve filmu stává obětí nesmyslného pogromu, nevychází z něj jako pozitivní postava. Jeho portrét je naopak značně stereotypizující, odpovídající tomu, jak byli Židé vnímáni právě antisemity, kteří se v *Ukřižované* účastní pogromu.

Krčmář je postavou bezejmennou, definovanou pouze svým židovstvím, resp. tím, co si tvůrci jako židovství představují. Charakterizují jej dlouhé bílé vousy, zakřivený nos, černý plášť a jarmulka. K Ruth se zachová bezcitně. Po zjištění, že čeká nemanželské dítě s nežidem, ji zbije, prokleje a vykáže z domu.

Dceři sice po jejím návratu odpouští, ale jen o pár filmových minut později je zabit davem, aniž by jeho smrti byla věnována zvláštní pozornost. Na rozdíl od zblízka zachycených útrap Ruth, která po svém ukřižování končí v klášteře a stává se jeptiškou. Alespoň částečnou útěchu tak nenachází v judaismu, konotovaném napříč filmem převážně negativně (vyhnání z domova, pogrom, ztráta otce a syna), ale v křesťanství.

Péče, které se Ruth dostává v klášteře, zároveň pomáhá vyvážit otřesné počínání zfanatizovaných sedláků. Vina za její utrpení je navíc později převedena na jednoho muže, kterého Jan potkává na frontě a může se mu pomstít. Chyba tudíž, zdá se, není v křesťanství jako takovém. Nabízí se proto paralela s protektorátním *Janem Cimburou*, rovněž obsahujícím postavu bezejmenného židovského krčmáře a scénu pogromu a zanechávajícím pachů antisemitismu.

Orlický pro společnost A-B později se stejnými herci natočil historické drama *Souboj s Bohem* (1921), z něhož se dochovalo jenom pár scén. Za kompletně ztracenou je považována romance *Moderní Magdalena* (1921). Orlický z projektu odešel před dokončením. Československo navíc opustil společně s částí herců. Režie se namísto něj zhostil Jan S. Kolár a role Alexandra Šuvalova musela být přetočena Theodorem Pištěkem.

Orlického první a jediný dochovaný český film se společně s Arbesovou předlohou stal v roce 2003 podkladem pro mediálně hybridní scénický projekt Pražského komorního divadla, nazvaný rovněž *Ukřižovaná*.

Ukřižovaná (ČSR 1921), režie: Boris Orlický, scénář: Jan Reiter, kamera: Karel Kopřiva, Alfons Weber, hrají: Karel Lamač, Alexandr Šuvalov, Nataša Cyganková, Miloušek Gröschel, Saša Dobrovolná, Přemysl Pražský a další. A-B, 61 min.